शोधनिर्देशक
शशाङ्कशेखर चटर्जी
सहप्राध्यापक, त्रि.वि.

आख्यानकार पद्मराज जोशी 'प्रभात' र उनका आख्यानगत विशेषता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
दिलिप शाही
शै.स.: २०६२-०६४
परीक्षा रोल नं.: ३८६३:
त्रि.वि. दर्ता नं. : २५७७८-९५
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके
२०६८

सिफारिस–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र **दिलिप शाही**ले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **आख्यानकार पद्मराज जोशी 'प्रभात' र उनका आख्यानगत विशेषता** नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अत : यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति- २०६८।११।१५

____

शोधनिर्देशक

शशाङ्कशेखर चटर्जी

सहप्राध्यापक, त्रि. वि.

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षण विभाग

नेपालगन्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र **दिलिप शाही**द्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **आख्यानकार पद्मराज जोशी 'प्रभात' र उनका आख्यानगत विशेषता** नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

....	....	....
शशाङ्कशेखर चटर्जी		**गिरिराज पौडेल**
शोधनिर्देशक	**बाह्य परीक्षक**	**विभागीय प्रमुख**

मिति- २०६८।११।२१

कृतज्ञता-ज्ञापन

आख्यानकार पद्मराज जोशी 'प्रभात' र उनका आख्यानगत विशेषता शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली विषय दोस्रो वर्षको दसौँपत्र पुरा गर्ने प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु श्री शशाङ्कशेखर चटर्जीज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यस्तता र अस्वस्थताका बाबजुद पनि कुनै झर्को नमानी अमूल्य समय दिई सल्लाह, सुझाव, मार्गनिर्देशन तथा परिष्कार परिमार्जन समेत गरिदिनु हुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । गुरुको अमूल्य सहयोगप्रति सदैव ऋणी रहनेछु ।

प्रस्तुत शोधकार्य गर्न विभागीय स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख श्री गिरिराज पौडेलज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दै **अनुसन्धान समिति**प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शिक्षाको उज्यालो घाम छर्दै यहाँसम्म आइपुग्न बाटो देखाउने आमा भावना शाही र बुबा नरबहादुर शाहीलाई यस अवसरमा स्मरण नगरिरहन सक्दिन । सामग्री सङ्कलनमा महत्वपूर्ण योगदान दिने शोधनायककी धर्मपत्नी श्री भुवनेश्वरी जोशीप्रति आभार प्रकट गर्दछु । महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्जस्थित नेपाली विभागीय पुस्तकालय तथा क्षेत्रीय पुस्तकालयबाट प्राप्त सहयोगका लागि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

सामग्री सङ्कलन, लेखन तथा टङ्कणमा समेत सहयोग गर्नुहुने न्यु लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चालक सबिन लुइँटेलप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली विभाग महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्जसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

२०६८।

____

lblnk

zfxL

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

नेपालगन्ज, बाँके

२०६८

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१	शोध शिर्षक	१
१.२	शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३	विषय परिचय	१
१.४	समस्याकथन	१
१.५	शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७	शोधकार्यको औचित्य	४
१.८	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.९	शोधविधि	४
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद
पद्मराज जोशी 'प्रभात'को जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक यात्रा

२.१	जन्म र जन्म स्थान	६
२.२	'प्रभात' को वंश-परम्परा	६
२.३	वाल्यकाल	८
२.४	शिक्षादीक्षा	८
२.५	पारिवारिक पृष्ठभूमि	१०
२.६	विवाह र सन्तान	११
२.७	आर्थिक अवस्था	१२

२.८	स्वभाव र रुचि	१२
२.९	आस्था र विचार	१३
२.१०	कार्यक्षेत्र	१४
२.११	शैक्षिक तथा सामाजिक सेवा	१५
२.१२	संस्थागत् सङ्लग्नता	१५
२.१३	सम्मान र पुरस्कार	१६
२.१४	भ्रमण	१७
२.२	आख्यानकार जोशीको व्यक्तित्व	१८
	२.२.१ शारीरिक व्यक्तित्व	१८
	२.२.२ साहित्यकार व्यक्तित्व	१८
	२.२.३ कवि व्यक्तित्व	१९
	२.२.४ कथाकार व्यक्तित्व	२०
	२.२.५ उपन्यासकार व्यक्तित्व	२०
	२.२.६ निबन्धकार व्यक्तित्व	२१
	२.२.७ सम्पादक व्यक्तित्व	२१
	२.२.८ समालोचक व्यक्तित्व	२२
	२.२.९ भाषा तथा सांस्कृतिक संरक्षक व्यक्तित्व	२२
२.३	साहित्येतर व्यक्तित्व	२३
	२.३.१ जागिरे व्यक्तित्व	२४
	२.३.२ सङ्घसंस्थासँग आबद्ध व्यक्तित्व	२४
	२.३.३ अध्ययनशील व्यक्तित्व	२५
	२.३.४ समाजसेवी व्यक्तित्व	२५
	२.३.५ धार्मी व्यक्तित्व	२६
	२.३.६ निष्कर्ष	२६
२.४	पद्मराज जोशी 'प्रभात'को साहित्यिक यात्रा	२७
	२.४.१ पृष्ठभूमि	२७
	२.४.२ साहित्य लेखनशुभारम्भ र प्रेरणा	२८
	२.४.३ लेखन विस्तार	२९
	२.४.४ आख्यानकार लेख,रचना र कृति प्रकाशन सम्बन्धी विवरण	२९
२.५.	आख्यानकारको कृतित्वको काल विभाजन	३१

२.५.१ निष्कर्ष ३३

तेस्रो परिच्छेद

नेपाली आख्यानको विधागत अध्ययन

३.१ कथा ३५
३.२ कथाको परिभाषा ३६
३.३ कथाको रचना विधान ३७
३.४ नेपाली कथाको विकास क्रम ४०
३.४.१ प्रारम्भिककाल ४१
३.४.२ माध्यमिककाल ४२
३.४.३ आधुनिककाल ४३
३.५. उपन्यास ४७
३.५.१ परिचय ४७
३.५.२ उपन्यासको परिभाषा ४८
३.५.३ उपन्यासको तत्वहरू ४९
३.५.४ कथा र उपन्यासबीच भिन्नता ५२
३.६ नेपाली उपन्यासको विकासक्रम ५२

चौथो परिच्छेद

पद्मराज जोशी 'प्रभात'का आख्यानका विशिषता

४.१ 'नामसारी' कथा संग्रह ५७
४.१.१ 'नामसारी' कथाभित्रको सामाजिक विशेषता ५७
४.१.२ 'नामसारी' कथाभित्रको देष्टिबिन्दु ५८
४.१.३ 'नामसारी' कथाभित्रको भाषाशैली ५८
४.१.४ 'विछोडको पीडाभित्रको पौराणिक विशेषता ५८
४.१.५ 'विछोडको पीडा' भित्रको राजनीतिक विशेषता ६०
४.१.६ 'विछोडको पीडा' भित्रको दृष्टिबिन्दु ६०

४.१.७ 'विछोडको पीडा' भित्रको भाषाशैली	६१
४.१.८ 'स्वयम्बर' भित्रको धार्मिक विशेषता	६१
४.१.९ 'स्वम्बर' भित्रको दृष्टिबिन्दु	६३
४.१.१० 'स्वम्बर' भित्रको भाषाशैली	६३
४.१.११ 'नारी समानता' भित्रको राजनीति विशेषता	६४
४.१.१२ 'नारी समानता' कथाभित्रको सामाजिक विशेषता	६५
४.१.१३ 'नारी समानता' भित्रको दृष्टिबिन्दु	६६
४.१.१४ 'नारी समानता' भित्रको भाषाशैली	६६
४.१.१५ 'क्षयरोग' कथाभित्रको सामाजिक विशेषता	६७
४.१.१६ 'क्षयरोग' कथाभित्रको दृष्टिबिन्दु	६७
४.१.१७ 'क्षयरोग' कथाभित्रको भाषाशैली	६८
४.१.१८ 'वैशंको ज्वाला' कथाभित्रको मनोवैज्ञानिक विशेषता	६८
४.१.१९ 'वैशंको ज्वाला' कथाभित्रको दृष्टिबिन्दु	६९
४.१.२० 'वैशंको ज्वाला' कथाभित्रको भाषाशैली	६९
४.१.२१ 'विकृति' कथाभित्रको राजनीति विशेषता	७०
४.१.२२ 'विकृति' कथाभित्रको दृष्टिबिन्दु	७१
४.१.२३ 'विकृति' कथाभित्रको भाषाशैली	७१
४.१.२४ 'जोगेनीको जीवन-लीला' कथाभित्रको सामाजि विशेषता	७२
४.१.२५ 'जोगेनीको जीवन-लीला' कथाभित्रको दृष्टिबिन्दु	७३
४.१.२६ 'जोगेनीको जीवन-लीला' कथाभित्रको भाषाशैली	७३
४.१.२७ 'जिमी र गाउँको बस्ती' कथाभित्रको सामाजिक तथा सामाजिक विशेषता	७४
४.१.२८ 'जिमी र गाउँको बस्ती' कथाभित्रको दृष्टिबिन्दु	७६
४.१.२९ 'जिमी र गाउँको बस्ती' कथाभित्रको भाषाशैली	७७
४.१.३० 'मालेगोरु' कथाभित्रको राजनीतिक विशेषता	७७
४.१.३१ 'मालेगोरु' कथाभित्रको दृष्टिबिन्दु	७९
४.१.३२ 'मालेगोरु' कथाभित्रको भाषाशैली	७९
४.१.३३ 'पुनर्मिलाप' कथाभित्रको सामाजिक र राजनीतिक विशेषत	८०
४.१.३४ 'पुनर्मिलाप' कथाभित्रको दृष्टिबिन्दु	८१
४.१.३५ 'पुनर्मिलाप' कथाभित्रको भाषाशैली	८२
४.१.३६ 'जन्त' कथाभित्रको सामाजिक विशेषता	८३

४.१.३७ ‘जन्त’ कथाभित्रको दृष्टिबन्दु ८४
४.१.३८ ‘जन्त’ कथाभित्रको भाषाशैली ८४

४.२ ‘पहाडकी सौराइँ’ उपन्यास भित्रका विशेषता ८५
४.३ ‘पहाडकी सौराइँ’ उपन्यासभित्रको सामाजिक विशेषता ८८
४.४ ‘पहाडकी सौराइँ’भित्रको ऐतिहासिक विशेषता ८९
४.५ पहाडकी सौराइँभित्रको धार्मिक विशेषता ९०
४.६ ‘पहाडकी सौराइँ’ भित्रको राजनीतिक विशेषता ९१
४.७ ‘पहाडकी सौराइँ’ भित्रको सांस्कृति विशेषता ९१

पाँचौ परिच्छेद

उपसंहार ९४

सन्दर्भग्रन्थसूची

सङ्क्षेपीकरण–सूची

सङ्क्षेपीकृत शब्द	साङ्केतिक अर्थ
वि.सं.	विक्रम सम्वत
डा.	डाक्टर
दो.स.	दोस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.	प्राध्यापक
पृ.	पृष्ठ
शै.स.	शैक्षिक सत्र
सम्पा.	सम्पादकीय